Strona znajduje się w archiwum.

[TEKST + AUDIO] 65. rocznica powrotu Skarbów Wawelskich do Polski

3 lutego 1959 r. zza Atlantyku do Polski wróciła część Skarbów Wawelskich, wywiezionych w 1939 r. i zdeponowanych w Kanadzie.

02.02.2024

Polskie Dziedzictwo Narodowe w okresie międzywojennym

Po odzyskaniu niepodległości i przez cały okres II Rzeczpospolitej polskie muzealnictwo rozwijało się świetnie nie tylko w stolicy, lecz także w Krakowie, Lwowie, Wilnie czy Poznaniu. Polskie skarby narodowe otrzymały właściwą opiekę, podjęto starania o odzyskanie dóbr narodowych zagarniętych przez zaborców.

W traktacie ryskim z 1921 r. strona sowiecka zobowiązała się do zwrotu dóbr kulturalnych wywiezionych z Polski po 1772 r., które obejmowały eksponaty muzealne, księgozbiory i archiwalia. Do maja 1922 r. powróciły do Polski: wyposażenie Zamku Królewskiego, obraz Jana Matejki „Bitwa pod Grunwaldem" i pomnik księcia Józefa Poniatowskiego, wywieziony po Powstaniu Listopadowym. Rosjanie oddali Archiwum Koronne, rękopisy m.in. Biblioteki Załuskich, oryginalne diariusze sejmowe, listy i notatki Radziwiłłów, Chodkiewiczów, Wincentego Kadłubka, Jana Długosza, Adama Naruszewicza, Tadeusza Kościuszki i Joachima Lelewela, a częściowo archiwa urzędów gubernialnych Królestwa Kongresowego. Do 1924 r. zakończono rewindykację arrasów – partiami przyjechało 136 tkanin wykonanych na zamówienie Zygmunta II Augusta w Brukseli.

Wybuch wojny i ewakuacja Skarbów Wawelskich

Losy Polski zaczęły się komplikować w przeddzień wybuchu II wojny światowej. Złoto, srebro i inne cenne przedmioty, stanowiące nie tylko materialne bogactwo, lecz także ważną część kulturowego dziedzictwa, zostały zagrożone przez agresorów. Przygotowania do ewakuacji skarbów wawelskich na wypadek wojny rozpoczęły się jeszcze przed niemiecką agresją.

3 września 1939 r., wobec postępującego marszu wojsk niemieckich w głąb Polski, rozpoczęto ewakuację najcenniejszych zabytków ze zbiorów wawelskich. Znalazły się wśród nich arrasy Zygmunta II Augusta, zabytki ze Skarbca Koronnego, pamiątki po Jagiellonach i Wazach, zbroje, chorągwie tureckie i orientalne dywany. Po dramatycznej ewakuacji skarbów przez wschodnie województwa Rzeczypospolitej, Rumunię, Francję, Anglię, skarbiec wawelski dotarł w 1940 r. do Ottawy w Kanadzie. Transportowi przez cały czas towarzyszył dr Stanisław Świerz-Zaleski, kustosz Państwowych Zbiorów Sztuki na Wawelu oraz Józef Krzywda-Polkowski, również zatrudniony na Zamku Królewskim na Wawelu.

Polityka okupantów i grabież polskich dóbr kultury w czasie II wojny światowej

Grabież polskiego dziedzictwa kulturowego rozpoczęła się wkrótce po agresji niemiecko-sowieckiej na Polskę. Działalność rabunkowa była organizowana i przeprowadzana głównie przez III Rzeszę, jednak Związek Sowiecki również zagrabił część dzieł kultury i sztuki państwa polskiego i jego obywateli. Na Kresach grabież przebiegała w imię walki klas, okradano tam siedziby polskiej arystokracji i szlachty, kościoły i klasztory katolickie.

Plany Niemiec w stosunku do podbitych ziem polskich zakładały całkowite zniszczenie polskiej kultury i jej materialnych wytworów. Niemcy przeprowadzali konfiskaty, które określali jako „zabezpieczanie". Dotyczyły one zarówno całych kolekcji, jak i pojedynczych dzieł sztuki czy numizmatów, starodruków, przedmiotów kultu religijnego, zarówno ze zbiorów państwowych, jak i prywatnych. Podczas konfiskaty z reguły nie spisywano protokołów i nie wydawano pokwitowań rekwizycji. Otwarcie kradziono dzieła sztuki w trakcie likwidacji mienia instytucji polskich i mienia prywatnego. W ten sposób liczne cenne kolekcje były przejmowane przez niemieckich urzędników.

Rabunek regulowały rozporządzenie o konfiskacie dzieł sztuki w Generalnym Gubernatorstwie z 16 grudnia 1939 r. oraz postanowienie wykonawcze z 15 stycznia 1940 r. Rozszerzały one zakres konfiskaty dóbr kultury o kolekcje prywatne i kościelne.

Skonfiskowane na terenie Generalnego Gubernatorstwa dzieła sztuki Niemcy zdeponowali w przejętych Muzeum Narodowym w Warszawie i w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie. Zostały one sfotografowane i skatalogowane, a polskie katalogi i spisy dotyczące zarekwirowanych dzieł sztuki Niemcy zniszczyli. Najcenniejsze z tych dzieł sztuki zostały wydzielone i nadano im kategorię Wybór I. Ich lista liczyła ponad 500 dzieł sztuki, monet, czy zabytkowej broni.

Powojenna walka o skarby narodowe

W 1945 r. Rząd RP na uchodźstwie opublikował raport strat pt. „The Nazi Kultur in Poland". Był to raport dotyczący grabieży dóbr kultury na terytorium RP okupowanym przez III Rzeszę. Od roku 1946 trwał spór polityczno-prawny, którego istotą była kwestia własności depozytu narodowego w Kanadzie. Polska znalazła się w sferze wpływów sowieckich, co doprowadziło do wielu trudności w sprawie przekazania skarbu narodowego w ręce systemu komunistycznego. Jednakże w miarę upływu czasu naciski zewnętrzne osłabły, a Polska zaczęła szukać możliwości odzyskania utraconego dziedzictwa.

Dzięki staraniom dyrektora wawelskiego muzeum prof. Jerzego Szablowskiego oraz wielu historyków sztuki, muzealników, przedstawicieli rządu i kościoła katolickiego, udało się nawiązać współpracę z rządem kanadyjskim oraz środowiskami polonijnymi w celu odzyskania skarbów narodowych. Negocjacje były skomplikowane, jednak dążenie do przywrócenia Polsce jej kulturowego dziedzictwa było silniejsze niż wszelkie przeciwności.

18 stycznia 1959 r. kufry ze skarbami narodowymi, w charakterze bagażu dyplomatycznego, rozpoczęły podróż powrotną z Ottawy do kraju. 3 lutego 1959 r. pociąg wiozący najcenniejsze polskie zabytki przekroczył granicę Polski. Do Polski wróciły wówczas 74 zabytki. Oprócz Szczerbca były to m.in. buzdygany i buławy związane z przedstawicielami rodów Ogińskich, Lubomirskich, Czarnieckich i Rzewuskich. Szable i pałasze orientalne ze zbrojowni Jana III Sobieskiego, hełm husarski po Tyszkiewiczach, srebrne kufle i puchary, pamiątki po Annie Jagiellonce, Zygmuncie III czy Michale Korybucie Wiśniowieckim. Po kilkudniowej prezentacji w Warszawie odzyskane dzieła sztuki i pamiątki narodowe znalazły się na Wawelu. Skarby przetransportowano do kraju w dwóch turach. W 1961 r. wszystkie Skarby Wawelskie były już w

Polsce. Powrót dziedzictwa narodowego stanowił powód do radości i dumy polskiego społeczeństwa, które doświadczyło wielu cierpień w okresie okupacji i terroru dwóch totalitaryzmów.

Powrót polskich skarbów z Kanady miał ogromne znaczenie nie tylko pod względem materialnym, ale przede wszystkim jako demonstracja odrodzenia narodowego ducha. Odzyskanie cennych zabytków było symboliczne, umocniło tożsamość narodową i ducha walki o zachowanie kulturowego dziedzictwa w obliczu komunistycznego systemu.

***

W latach 2017-2022 IPN wydał publikację Grzegorza Rąkowskiego, „Kresowe rezydencje. Zamki, pałace i dwory na dawnych ziemiach wschodnich II RP", t. 1-3. Cykl publikacji poświęconych siedzibom ziemiańskim na ziemiach wschodnich II RP, ich dziejom oraz znanym i mniej znanym właścicielom i mieszkańcom. Uwzględniono nie tylko pałace i zamki, lecz także wiele obiektów mniejszych i skromniejszych, mało znanych lub pomijanych w literaturze fachowej i w przewodnikach turystycznych. Niemal wszystkie obiekty autor opracowania odwiedził osobiście (niektóre po kilka razy), wykonując przy tej okazji dokumentację fotograficzną, badając ich obecny stan zachowania oraz sposób użytkowania.

Zachęcamy również do zapoznania się z materiałami audio-wideo, artykułami naukowymi znajdującymi się w portalu przystanekhistoria.pl i na innych stronach IPN:

- Wojciech Paduchowski, Józef Krzywda-Polkowski (1888-1981)

- Agnieszka Łuczak, Portret niemieckich grabieżców
- Krzysztof Kopeć, Uratować złoto
- Maria Romanowska-Zadrożna, Ratowanie dóbr kultury w czasie II wojny światowej. Ludzie, taktyka, metody
- Maciej Obrębski, Grabież dóbr kultury w czasie II wojny światowej jako zbrodnia wojenna. Aspekty prawne
- Katarzyna Adamów, „Afera hrabiego Potockiego". Przejęcie Kolekcji Krzeszowickiej
- Ryszard Nowicki, Ratowanie zbiorów bibliotecznych w powojennej Polsce
- Filip Musiał, Kultura i nauka w służbie ideologii
- „Biuletyn IPN" nr 3/2007 – Utracone dobra kultury
- „Biuletyn IPN" nr 10/2020 – Ratowanie dóbr kultury
- IPNtv: Kresowe rezydencje [DYSKUSJA o KSIĄŻCE]
- Przystanek Historia – cykl Polskie miasta wobec totalitaryzmów grudzień 2019 r.

AUDIO:

Aby zobaczyć odtwrzać włącz JavaScript

Poprzedni Strona
Następny Strona

Centrala

fot. NAC

Pliki do pobrania

dr Roksana Szczypta Szczęch IPN Kraków -3 lutego 1959 r. z Kanady wróciła do kraju część skarbów narodowych (mp3, 6.39 MB)
dr Roksana Szczypta Szczęch IPN Kraków -3 lutego 1959 r. z Kanady wróciła do kraju część skarbów narodowych (wav, 46.91 MB)